

Л. М. Тептюк,
О. С. Худолей

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Проаналізовано поняття «культурна спадщина» в сучасному українському законодавстві. Визначено відмінності між поняттями «культурна спадщина», «культурні цінності», «історико-культурна спадщина», «пам'ятки історії та культури». Охарактеризовано основні нормативно-правові акти, які регулюють поняття культурної спадщини.

Ключові слова: культурна спадщина, пам'ятка, культурні цінності дослідження, конвенція, історична спадщина, пам'ятки історії.

Україна на своїх теренах зберегла значну кількість об'єктів культурної спадщини, починаючи від стоянки раннього палеоліту на Закарпатті, якій близько мільйона років, до зовсім молодих пам'яток, збудованих у минулому столітті. На території України знаходиться близько 130000 об'єктів культурної спадщини, які перебувають на державному обліку. З них 9592 – внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та 6 унікальних культурних об'єктів, включених до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО, які мають виняткову загальнолюдську цінність.

Історико-культурна спадщина втілює досвід, цінності, надбання різних поколінь та відтворює багатовікову історію розвитку суспільства. Вивчення проблем, пов'язаних із історико-культурною спадщиною дає можливість усвідомити необхідність її збереження та дбайливого ставлення до минулого свого народу. Актуальність дослідження терміна *культурна спадщина* продиктована станом, в якому на сьогодні знаходиться пам'яткоохоронна галузь України. Не припиняється руйнування та знищення пам'яток історії нашої держави. Законодавець не дає чіткого визначення поняття «культурна спадщина» і часто воно переплітається і ототожнюється із поняттями «культурні цінності», «історико-культурна спадщина» та ін. Зазначене вище свідчить про необхідність теоретичного дослідження проблеми та напрацювання шляхів удосконалення термінології. Застосовуючи методи узагальнення, аналізу та систематизації, необхідно напрацювати понятійно-категоріальний апарат, який дозволить законодавцю усунути прогалини.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі терміна «культурна спадщина» в українському законодавстві.

Міжнародний досвід дослідження поняття культурної спадщини сягає другої половини ХХ століття, і його застосування є важливим для даного дослідження. На рівні міжнародного законодавства слід зазначити Конвенцію

1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Але згадуваний документ дає визначення поняття «культурні цінності». Відповідно до вказаного джерела культурними цінностями вважаються незалежно від їхнього походження і власника:

1) цінності, рухомі чи не рухомі, котрі мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі, як пам'ятники архітектури чи мистецтва, історії, релігійні чи світські, археологічні місця розташування, архітектурні ансамблі, що становлять історичний чи художній інтерес, твори мистецтва, рукописи, книга, релігійні предмети художнього, історичного чи археологічного значення, а також наукові колекції чи важливі колекції книг, архівних матеріалів чи репродукції цінностей, зазначених вище;

2) будинки, головним і дійсним призначенням яких є збереження чи експонування рухомих культурних цінностей, такі, як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження у випадку збройного конфлікту рухомих культурних цінностей;

3) центри, у яких зосереджено значну кількість культурних цінностей, так звані «центри зосередження культурних цінностей» [1].

Наступне джерело – Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року – визначає поняття саме культурної спадщини. Стаття 1 згаданої Конвенції під «культурною спадщиною» визначає: *пам'ятки*: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; *ансамблі*: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки; *визначні місця*: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології [2].

Проаналізувавши обидва поняття, можна підсумувати, що у Конвенції 1954 року більш детально вказано поняття культурної спадщини, ніж у Конвенції 1972 року. Вітчизняна дослідниця С. Чукут відмічає, що культурна спадщина – це сукупність як первинних, так і вторинних засобів спадкоємності, тобто продукти творчості особистості чи групи людей (творчої меншості), котрі несуть у собі відбиток її оригінальності, неповторності та є проявом її внутрішнього світу, а також різноманітні державні та соціальні інститути, які забезпечують спілкування між людиною (споживачем) та творінням (первинним засобом) і розраховані на масовий вплив [3].

У 2003 року ЮНЕСКО ухвалила Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини. В Конвенції 2003 року термін «нематеріальна культурна спадщина» означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні

простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини.

Аналіз документів ЮНЕСКО надає змогу більш глибоко з'ясувати і сутність понятійно-категоріального апарату у сфері охорони культурної спадщини. Так, за оцінкою сучасних українських дослідників, термін «культурні цінності» є більш загальним порівняно з поняттям «культурна спадщина», оскільки він охоплює весь комплекс пам'яток – як рухомих, так і нерухомих, тоді як поняття «культурна спадщина», за Конвенцією 1972 року, стосується переважно нерухомих об'єктів [4, с. 150].

Прийняття Основного Закону України 28 червня 1996 року стало рубіжною віхою щодо унормування правового забезпечення охорони культурної спадщини. Згідно зі статтею 11 Конституції України держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Відповідно до частини четвертої статті 54 Конституції України культурна спадщина охороняється законом. А згідно з частиною п'ятою цієї ж статті держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 року визначає, що культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини.

Законодавець визначає, що *об'єкт культурної спадщини* – це визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [5].

В Законі застосовано термін – «культурна спадщина», який за змістом значно ширший від попереднього – «пам'ятки історії та культури». Закон закріплює нові критерії класифікації об'єктів культурної спадщини за типами та видами. Так, відповідно до статті 2 Закону:

За типами об'єкти культурної спадщини поділяються на: споруди (витвори) – твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб; комплекси (ансамблі) – топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини; визначні місця – зони або ландшафти, природно-антропогенні

витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.

За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під землею поверхнею та під водою і є невідтворюваним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;

історичні – будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

об'єкти архітектури – окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів; об'єкти містобудування історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей;

об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;

об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей [5].

Об'єкти культурної спадщини національного значення є особливою історичною або культурною цінністю і повинні відповідати критерію автентичності, а також принаймні одному з таких критеріїв: справили значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва країни; безпосередньо пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і

діяльністю видатних людей; репрезентують шедевр творчого генія, стали етапними творами видатних архітекторів чи інших митців; були витворам и зниклої цивілізації чи мистецького стилю [6].

Важливим джерелом для вивчення вказаного питання є Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухокої культурної спадщини, оприлюднена на сайті Міністерства культури України у 2018 році, яка передбачає два етапи її реалізації. На першому етапі (2018–2020 роки) – створення сприятливих умов для виявлення і використання економічного, культурно-просвітницького, туристичного та іншого потенціалу об'єктів культурної спадщини; розроблення і прийняття змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» та інших законів України; удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення реалізації державної політики реформування сфери охорони культурної спадщини; розроблення та затвердження регіональних програм у сфері охорони культурної спадщини; запровадження інформаційної системи обліку культурної спадщини; інвентаризація об'єктів культурної спадщини. На другому етапі (2020–2025 роки) передбачається розроблення та затвердження Державної програми охорони культурної спадщини на 2020–2025 роки; створення дієвої системи охорони культурної спадщини; формування сприятливого інвестиційного клімату з метою поліпшення охорони культурної спадщини.

Серед напрямів реалізації вказаної Концепції є забезпечення єдності методологічних засад у сфері охорони культурної спадщини шляхом стандартизації термінології у сфері охорони культурної спадщини, що цілком підтверджує проблематику підняту і в даному дослідженні [7].

Отже, з огляду на міжнародні зобов'язання, взяті на себе Україною, та положення статті 54 Конституції України держава має забезпечувати збереження об'єктів, що становлять культурну цінність. Збереження культурної спадщини впливає на формування менталітету нації, стверджує спадкоємність багатівікових цінностей і традицій, формує базу для сталого розвитку суспільства. Запорукою піднесення української культури та духовного розвитку суспільства в душі патріотизму і любові до України є збереження та примноження культурної спадщини, яку ми отримали від попередніх поколінь.

З огляду на викладене вище можемо узагальнити визначення, а саме: *культурною спадщиною* є сукупність культурних цінностей, які містять у собі духовну культуру людства, у тому числі мистецтво, науку, освіту та організацію культурної діяльності з усіма її творчими досягненнями (витворами), інститутами, організаціями.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157

2. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089
3. Чукуг С. Охорона культурної спадщини як актуальна проблема сьогодення / С. Чукуг // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президенті України. – 1999. – Вип. 1. – С. 92–93.
4. Каткова Т.Г. Поняття культурної спадщини за міжнародним та національним законодавством / Т.Г. Каткова // Право і безпека. – 2005. – № 4–5. – С. 148–153.
5. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – С. 333.
6. Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>
7. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat_id=244993460

References

1. Konventsiiia pro zakhyst kulturnykh tsinnostei u vypadku zbroinoho konfliktu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157
2. Konventsiiia pro okhoronu vsesvitnoi kulturnoi i pryrodnoi spadshchyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089
3. Chukuh S. Okhorona kulturnoi spadshchyny yak aktualna problema sohodennia / S. Chukuh // Zbirnyk naukovykh prats Ukrainskoi Akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. – 1999. – Vyp. 1. – S. 92–93.
4. Katkova T. H. Poniattia kulturnoi spadshchyny za mizhnarodnym ta natsionalnym zakonodavstvom / T. H. Katkova // Pravo i bezpeka. – 2005. – № 4–5. – S. 148–153.
5. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2000. – № 39. – S. 333.
6. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2001 r. № 1760 «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia katehorii pamiatok dlia zanesennia obiektiv kulturnoi spadshchyny do Derzhavnoho reiestru nerukhomykh pamiatok Ukrainy» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>
7. Kontseptsiiia derzhavnoi polityky reformuvannia sfery okhorony nerukhomoï kulturnoi spadshchyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245358162&cat_id=244993460

L. N. Teptyik, O. S. Khudolei

Definition of the concept of cultural heritage in modern Ukrainian legislation

The concept of cultural heritage in modern Ukrainian legislation is analyzed. The differences between concepts of cultural heritage, cultural values, historical and cultural heritage, historical and cultural monuments are determined. The basic legal acts regulating the concept of cultural heritage are described.

Keywords: cultural heritage, monument, cultural values of the study, convention, historical heritage, historical monuments.

Л. Н. Тептюк, О. С. Худолей

Определение понятия культурного наследия в современном украинском законодательстве

Проанализировано понятие «культурное наследие» в современном украинском законодательстве. Определены различия между понятиями «культурное наследие», «культурные ценности», «историко-культурное наследие», «памятки культурного наследия». Охарактеризованы главные нормативно-правовые акты, которые регулируют понятие культурного наследия.

Ключевые слова: культурное наследие, достопримечательность, культурные ценности исследования, конвенция, историческое наследие, памятки истории.